

A TEJFELHASZNÁLÁS KEVÉSBÉ MEGSZOKOTT MÓDJAI I.

Dr. Kenéz Árpád

(Állattenyésztési Teljesítményvizsgáló Kft., Gödöllő)

BEVEZETÉS

Ha mélyebben beleássuk magunkat a tejjel kapcsolatos történeti vagy néprajzi témájú világirodalomba, érdekes adalékokat kaphatunk a tej változatos és egyben szokatlan, vagy mára már nem annyira hangsúlyos felhasználásával

kapcsolatban. Jelen cikkben megpróbáltam összegyűjteni néhány "szokatlan szokást", ahol a főszereplő a különböző állatoktól (esetleg embertől) származó tej.

SZAMÁRTEJES FÜRDŐ

Talán ez a legismertebb a cikkben tárgyaltak közül. A híresen „szép” egyiptomi fáraó, VII. Kleopátra (Kr. e. 69 – Kr. e. 30) a források szerint samártejessel fürdővel őrizte meg fiatalságát és csábos megjelenését. Mivel befolyásos asszony volt, fontos szerepet játszott életében a külsőségek ápolása. Erről a krónikás Plutarkhosz is említést tesz. De több más ókori szerző is ír a samártej jótékony hatásairól (idősebb Plinius, Hippokratész). VII. Kleopátrán kívül Néró második felesége Poppaea (Kr. u. 30 – Kr. u. 65) is előszeretettel használta a samártejet bőrének ápolására. Utazásai során a tejelő szamarak is elkísérték, hogy napi fürdőjét biztosítsák. Kleopátra esetében 700 samárkancáról, míg Poppaeánál 500 samárról írnak a források (Plinius 1973). Ez a mennyiség indokolt is, hiszen egy samárkanca mindössze napi 2-3 dl tejet ad.

Későbbi korokról is van leírás a samártej használata kapcsán. Napóleon lánytestvére, Pauline Bonaparte is előszeretettel használta szépségápolásra a samártejet

(http1).

Vajon mi volt az oka ennek a különleges szokásnak? Miért jó a samártej a bőrápolásra?

A savanyú tejben a laktóz tejsavvá bomlik, és ez az anyag már hámlasztó (szaruréteg fellazítása által) és így bőrmegújító hatással bír (bőrazonos pH). A tejsav tehát nagyon sok mai kozmetikumban is megtalálható ilyen céllal.

Kleopátra azonban nem csak samártejet, hanem krokodilürüléket (arcfesték alapanyagaként), olíva olajba kevert növényi részeket (szirmok, virágok, magvak), és malachitet is használt különböző kozmetikumként. A kopaszodás ellen őrlött lófogból és szarvasvelőből készült kenőcsöt készített (http2).

A samártej egyébként vitaminokban és antiallergén anyagokban gazdag albumintej (a tehéntej kazeintej). Összetételében hasonlít az anyatejre, de annál lényegesen kisebb zsírtartalmú.

1. kép: VII. Kleopátra (http3)

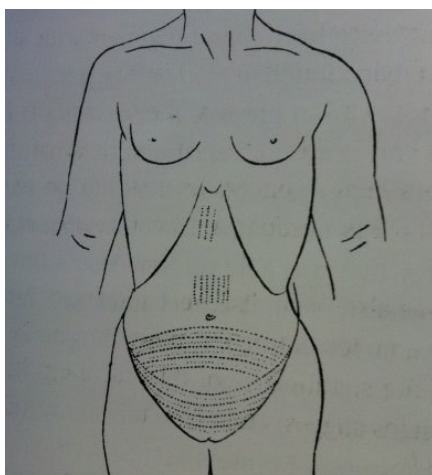
2. kép: Poppaea (http4)

TEJES TETOVÁLÁSOK

Egy kicsit még maradunk Egyiptomban, a "szokatlan szokásokkal" amúgy is „terhelt” országban, ugyanis az egyiptomi női múmiáknál (3. kép) és nőket ábrázoló szobrokon (4. kép) megfigyelhető, egyes feltételezések szerint termékenységi rítushoz kapcsolódó, tetoválás-motívumok a tej felhasználása kapcsán egy másik érdekességre is rámutatnak. William Lane író és utazó (1801-1876) azt sugallja, hogy a 19. századi egyiptomi tetoválások hagyománya Kr. e. első és második évezredre, vagy még annál is korábbra nyúlnak vissza, és jó eséllyel a módszerek sem változtak nagymértékben. Leírása szerint a festékanyagot faszén, olaj és anyatej(!) adta, amelyeket aztán összekötözött hegyes tűkkel juttattak a bőr alá. Ez a testdíszítési mód elsősorban 5-6 éves cigánylányoknál volt jellemző az 1800-as évek Egyiptomában (http5, http6). Az anyatejjel készült tetoválófesték más kultúrákban is jellemző volt, így Indiában, Kínában és Vietnámban is. Az anyatej helyett nagyon gyakran tehéntejet használtak, mint vivőanyag. Sőt sokszor csak a tej volt maga a festék, ami a babonák és városi legendák szerint egészen addig

láthatatlan maradt a bőrben, míg az egyén felfokozott érzelmi állapotba nem került (részegség, nemi aktus, idegesség stb.), ekkor ugyanis a minták rózsaszínné változtak.

A tejes tetoválások már kihalófélben lévő művészeti formák. Az anyatej nehezen beszerezhető és tartósítható. A romlott tejjel nem lehet tetoválni, továbbá az anyatej, de a tehéntej is erős immunválaszt kiváltó idegen anyagnak számít a test számára, így komoly fájdalmak, bőrgyulladások és elváltozások (kilökődés), az anyatej esetében akár halálos fertőzések (HIV, Hepatitis) és mérgezések alakulhatnak ki a páciensben. A modern kori tetoválók szerint a tejes tetoválásokat túl nagy misztikum lengi körül. Fehér festékkel bármikor, problémamentesen reprodukálható az ilyen tetoválások stílusa. Albert Parry orosz származású tudós és író az 1900-as évek elején íródott könyvében azonban a tehéntejet, sok más furcsa anyag mellett (galambürülék, állott vizelet, ecet stb.), mint tetoválás eltávolításánál használatos anyagot említi (Parry 1933).

3. kép: Amunet papnő 1891-ben megtalált múmiáján lévő tetoválások vázlata (http9).

4. kép: Tetoválásokkal díszített női figura a Középbirodalom (12. Dinasztia) korából (http9).

A TEJFELHASZNÁLÁS KEVÉSBÉ MEGSZOKOTT MÓDJAI II.

Dr. Kenéz Árpád
(Állattenyésztési Teljesítményvizsgáló Kft., Gödöllő)

A TEJ MINT FESTÉKALAPANYAG

A tej-, sajt- vagy kazeinfesték még ma is kapható anyag, talán a legismertebb alternatív felhasználási módja a tejtermékeknek. Használata akár 49000 évvel ezelőttre is

visszanyúlik. A dél-afrikai őskori barlangfestményeknél és -rajzoknál is kimutatták már, hogy a felhasznált összetevők tej, mész és talajanyag (okker) voltak.

1. kép: Vörös és fehér teheneket ábrázoló sziklafestmények Algériából (Tassili du Kozen lelőhely) (<http10>).

2. kép: Jávorantilopokat és embereket ábrázoló sziklafestmények Dél-Afrikából (<http11>).

A tejalapú festékek lényegében folyamatosan jelen voltak a kínálatban az őskortól napjainkig, de időszakosan valamilyen más összetevőn alapuló festék mindig a háttérbe szorítható. Annak ellenére, hogy alapvetően jó receptek voltak a tejalapú festékekhez, az olajfestékek is népszerűvé váltak, főként miután a 15. században sikerült stabil, jól száradó lakkot előállítani Jan van Eyck flamand festőnek. Később ezt a receptet a nagy reneszánsz festők

továbbfejlesztették. Ólom és fénoxidok is kerültek a pigmentek közé. Ám ezen típusú festékek receptúrája titok volt, így főként az Újvilágban de az Óhajában a gazdálkodók számára a tejalapú, klasszikus pigmenteket tartalmazó, otthon is könnyen elkészíthető festékek továbbra is kedvelt anyagok voltak (pl. a festett bútorok bársonyos, gazdag színei is tejfestékekkel készültek), hiszen tejet adó állatot mindenki tartott. Mivel az olajfestékeket

később jól zárható fém dobozokban is tudták tárolni és értékesíteni, a klasszikus tejfestékeket romlandóságuk miatt ily módon nem lehetett piacra dobni, ezért még mindig maguk a felhasználók készítették el saját receptjeik szerint (pigmentet tudtak hozzá vásárolni). Később az iparosodás idején az olajfestékek mérgező anyagokkal (ólom, higany, fungi- és baktericidek) egészültek ki, és a tejfestéket is leváltotta a vízalapú gumival és sztirollal kiegészített kazeinfesték, amely már egyáltalán nem volt ugyanaz, mint a régi tejfesték. A második világháború után azonban a fent is említett, humán-egészségügyi és környezetvédelmi szempontból is káros anyagokat megbélyegezték, és megindult a környezetbarát, biológiai úton lebomló festékek gyártása is (<http12>).

A tej-, sajt- vagy kazeinfesték lényegében ragacsos túró, mész és a pigmentek összekeverésével készül, melyet vízzel hígítanak. Elsősorban olyan merev felületekre alkalmas, mint falak, kartonpapír és fa. Gyorsan szárad és jellegzetes világos, halvány tónust ad (<http13>).

3. kép: Henri Matisse *Le Luxe II* című festménye, mely készítésekor a művész tejfestéket használt. (Kiállítva: Állami Művészeti Múzeum, Koppenhága) (<http13>).

A TEJ MINT RAGASZTÓ

A tejből készült ragasztót, kazeinenyv vagy túróenyv néven ismerhetjük elsősorban. A tejfestékhez hasonlóan a tejfehérje nagy részét kitevő kazein ragasztóhatását igyekszünk kihasználni. Otthon is könnyen előállítható. A többi állati eredetű enyv (halhólyagenyv, nyúlenyv, csontenyv, bőrenyv) előállításához képest talán némiképp kellemesebb és gyorsabb a készítési munkafolyamat. A többi enyvvel szemben előnye még, hogy hidegen is használható (már az új, tökéletesített eljárással hosszú ideig is felhasználható), valamint vízálló. A ragasztóhoz

szükséges kazeint tehát ugyanúgy kell kinyerni, mint a sajt készítés során, tehát sav vagy oltó hatására a kazeint kicsapatjuk (koaguláció). Alapvetően a bútortiparban használták ezt a ragasztótípust, de kísérleti régészek a honfoglalás kori magyar íj rekonstrukciójánál más anyagok mellett ezt is gyakorta alkalmazzák a fa-, agancs- és a szarualkotók összeillesztéséhez. Elkészítése tehát otthon is könnyen kivitelezhető. Ehhez különféle instrukciókat Neufeld Géza könyvéből szerezhethetünk, mely már az interneten is könnyen elérhető (Neufeld 1942).

4. kép: Egy honfoglalás kori magyar íj rekonstrukciójának azon lépése, ahol az enyv felhasználására is sor kerül a különböző alkatrészek összeállításánál. Alul és felül a szorítósablonok láthatók. Az íj famagjára, a húzott oldalra kerül felragasztásra a fekete szarulemez.

(Fotó: Bencsik P.)